

Wojciech Necel

PRAWICOWY POPULIZM WOBEC UCHODźCÓW I WYPĘDZONYCH

*Populismus widerstehen. Arbeitshilfe zum kirchlichen Umgang mit rechtspopulistischen Tendenzen. Arbeitshilfen Nr. 305 (Oprzyj się populizmowi. Wskazania pastoralne wytyczające postępowanie Kościoła wobec prawicowo - populistycznych tendencji. Pomoce duszpasterskie nr 305)*¹

Spis treści:

Wprowadzenie; 1.Odrzucić prawicowy populizm? 2. Przykłady (*Praxisbeispiele*); 3. Zjawisko populizmu; 4. Jedność i różnicowanie Ludu Bożego; 5. Dialog z muzułmanami jako konieczna przestrzeń realizacji nauczania *Vaticanum II*; Zamiast Zakończenia.

Wprowadzenie

Jednym z przejawów charakteryzujących przemiany cywilizacyjne pierwszych dekad XXI wieku jest kryzys migracyjny i narastające stanowisko prawicowego populizmu przedstawiającego się jako „jedynie” słuszna postawa wobec pukających do drzwi uchodźców i wypędzonych. Prawicowy populizm, który z dnia na dzień w życiu kolejnych społeczności narodowych odsłania coraz wyraźniej swoje izolujące się oblicze, streszcza się w zawołaniu: „najpierw własny kraj”.

Zdaniem prawicowych populistów państwo winno być autonomiczne, suwerenne i jednorodne. Niszczą oni przy tym wieloaspektowy rozwój poszczególnych społeczeństw wygaszając procesy budowaniem globalnej sprawiedliwości i odnawiające się relacje solidarności pomiędzy ludami i narodami. Ich zdaniem, przeciwnicy prawicowego populizmu, forsują zagrożenie dla wartości narodowych wykorzystując przy tym gospodarkę danego kraju dla partykularnych celów.

W kontekście współczesnych ruchów uchodźczych prawicowy populizm sieje nieufność, niezgodę i podejrzliwość pomiędzy tymi, którzy cieszą się wolnością, sytością i bezpieczeństwem, a tymi którzy uciekają przed wojną, prześladowaniami i nędzą; pomiędzy tymi, którzy angażują się w służbę dla dobra uchodźców i uciekinierów, a tymi którzy przytłoczeni złożonością zjawiska tak na samych uchodźców jak i na problemy z nimi związane patrzą podejrzliwie i często z otwartą niechęcią czy wręcz pogardą i wrogością. Populistyczna ideologia posługując się logiką „białe – czarne” dzieli społeczeństwa na dobre i złe blokując dokonujący się postęp w budowania globalnej wspólnoty opartej na solidarności i sprawiedliwym podziale dóbr.

¹ Dokument *Dem Populismus widerstehen* opracowały wspólnie dwie Komisje Episkopatu Niemiec: Migrationskommission der Deutschen Bischofskonferenz, Pastoralkommission der Deutschen Bischofskonferenz oraz Deutsche Kommission *Justiti et Pax*.

1. Odrzucić prawicowy populizm?

Prawicowy populizm w swoim programie bazuje na podkreślaniu nierówności społecznej, zróżnicowaniu kulturowym i niby doznawanej od elit krzywd. Akcentując tożsamość narodową, własną obyczajowość i moralność, odgradza on naród nie tylko od innych narodów, ale i wewnątrz społeczności narodowej oddziela populistów od wszystkich myślących inaczej. Dla prawicowych populistów troska o własną tożsamość, w poczuciu zagrożenia i obaw o przyszłość, każe im spychać na margines, a nawet poza tak wyznaczone granice, inne narody, wspólnoty etniczne, a wśród nich uciekinierów i uchodźców.

Temat prawicowego populizmu, jego destrukcyjnej siły i próby wyjścia z polityczno-społecznego impasu zaproponowała Konferencja Episkopatu Niemiec w dokumencie zatytułowanym *Populismus widerstehen. Arbeitshilfe zum kirchlichen Umgang mit rechtspopulistischen Tendenzen. Arbeitshilfen Nr. 305 (Oprzyj się populizmowi. Wskazania pastoralne wytyczające postępowanie Kościoła wobec prawicowo - populistycznych tendencji. Pomoce duszpasterskie nr 305)* z czerwca 2019 roku².

Opracowany dokument, swoistego rodzaju *instrumentum laboris*, wpisuje się w nauczanie papieża Benedykta zawarte w 62 numerze w encyklice *Caritas in Veritate* z 9 lipca 2009 r.³ „Kiedy mówimy - przypomina Benedykt XVI - o integralnym ludzkim rozwoju warto zwrócić uwagę na zjawisko *migracji*. To zjawisko uderza ze względu na wielką liczbę objętych nim osób, z powodu problemów społecznych, ekonomicznych, politycznych, kulturowych i religijnych, jakie niesie, ze względu na dramatyczne wyzwania, jakie stawia przed społecznościami poszczególnych krajów i przed wspólnotą międzynarodową. Możemy powiedzieć, że stoimy wobec zjawiska społecznego o charakterze epokowym, wymagającego silnej i dalekowzroczej polityki współpracy międzynarodowej, by mu sprostać w odpowiedni sposób. Ową politykę należy rozwijać poczynając od ścisłej współpracy między krajami, z których pochodzą emigranci, a krajami, do których przybywają. Muszą jej towarzyszyć stosowne rozporządzenia międzynarodowe pozwalające na zharmonizowanie różnych systemów prawa, tak aby zabezpieczyć potrzeby i prawa emigrujących osób oraz rodzin, a jednocześnie społeczeństwa, w którym się znajdują. Żaden kraj nie może uważać, że jest w stanie sam sprostać problemom migracyjnym naszych czasów. Wszyscy widzimy jak wiele cierpienia, niewygód i aspiracji towarzyszy ruchom migracyjnym. Jak wiadomo, zjawisko to ma złożony charakter; jest jednak pewne, że pracujący cudzoziemcy, pomimo trudności związanych z integracją, wnoszą znaczący wkład w rozwój gospodarczy goszczącego ich kraju poprzez swoją pracę, a także w rozwój kraju pochodzenia dzięki przekazywaniu środków finansowych. Oczywiście, pracowników tych nie można uważać za towar albo zwykłą tanią siłę roboczą. Nie powinni więc być traktowani jak jakikolwiek inny czynnik produkcji. Każdy emigrant jest osobą ludzką, która — jako taka — ma niezbywalne i podstawowe prawa, które powinni szanować wszyscy w każdej sytuacji”.

W tym kontekście niniejsze opracowanie nie jest dokładnym streszczeniem, ale raczej omówieniem ważnego dokumentu Konferencji Episkopatu Niemiec. Nie jest też próbą przeszczepienia go na grunt Polski, istnieją duże różnice między Niemcami a Polską. Niemniej jednak zarówno naukowa jak i pastoralna analiza

² www.dbk.de/presse/aktuelles/dem-populismus-widerstehen.

³ Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, nr 62.

zjawiska populizmu w tym dokumencie może być bardzo przydatne dla Kościoła i społeczeństwa w Polsce. Można po niego sięgnąć w wypadku poszukiwania aktualnych rozwiązań problematyki populizmu i wyzwań związanych z uchodźstwem korzystając z wieloletniego doświadczenia duszpasterzy niemieckich.

Omawiany dokument dotyczy zjawiska polityczno-społecznego jakim jest prawicowy populizm, jakie niesie on ze sobą zagrożenia i wreszcie jak kształtować postawy chrześcijan w solidarnej odpowiedzialności za ludzkość w globalizującym się świecie. Należy podkreślić, że celem jego analizy nie jest wyłącznie zaprezentowanie problematyki migracyjnej, a szczególnie obecności uchodźców i imigrantów w państwach Europy. W kontekście współczesnych problemów związanych z obecnością uchodźców stawiane są diagnozy, formułowane tezy, przytaczane przykłady oraz proponowane rozwiązania. Założenia te w ustach biskupów niemieckich brzmią dramatycznie tym bardziej, że trzeba je koniecznie komentować wobec współczesnych wyzwań migracji naruszających nieraz porządek polityczno-prawny Europy. Lektura dokumentu *Dem Populismus widerstehen* w kontekście problematyki uchodźców i wypędzonych wydaje się być bardzo potrzebna. Dokument niemieckich biskupów ostatecznie wzywa do kontynuacji i pogłębienia formacji ogólnoludzkiej i chrześcijańskiej mającej w duchu solidarności sprostać nowym wyzwaniom.

Omawiany dokument dzieli się na sześć części. W pierwszej: *Welches Volk? Annäherungen an Phänomene des Populismus* (Którzy ludzie? Podejście do zjawiska populizmu) zaproponowany jest sposób rozumienia zjawiska współczesnego populizmu. W szczególności poruszono problem zdefiniowania populizmu i scharakteryzowania jego relacji z prawicowym populizmem oraz ideą demokracji, a także dokonano konfrontacji populizmu z podstawowymi prawami człowieka.

W kolejnej pt.: *Strategien und Inhalte rechtspopulistischer Bewegungen* (Strategie i treści prawicowych ruchów populistycznych) autorzy dokumentu zwrócili uwagę na podstawowe cechy prawicowego populizmu i wynikające stąd treści, zadania i zagrożenia. W rozdziale tym omówiono również relację Kościoła z polityką populistyczną oraz zwrócono uwagę na niebezpieczeństwo antysemityzmu islamskiego potęgowanego przez populizm.

W trzeciej zatytułowanej *Flucht und Asyl* (Ucieczka i azyl) autorzy już bezpośrednio zajmują się sytuacją społeczno-polityczną uchodźców i wypędzonych. W rozdziale tym podjęto jeden z centralnych problemów, jakie rozważane są w dokumencie. Jeżeli migrantów zdefiniujemy jako niezbywalny strukturalny element współczesnego społeczeństwa a kryzys uchodźczy jako element teraźniejszości, to konieczne staje się wskazanie na pilną potrzebę przestrzegania podstawowych praw człowieka wobec przybyłych.

Czwarta część pt.: *Islam und Islamfeindlichkeit* (Islam i islamofobia) część poświęcona jest spojrzeniu na islam z punktu widzenia Kościoła rzymsko-katolickiego (*Der kirchliche Blick auf den Islam*). W kolejnej *Familienbilder, Frauenbilder, Geschlechterverhältnisse* (Obraz rodziny i kobiety oraz relacje między nimi) opierająca się na prawie do migracji uchodźcy i wypędzonego w kontekście populistycznych tendencji i postaw *Dem Populismus* omawia sytuacje rodziny uchodźców a w szczególności kobiet oraz zwraca uwagę na problematykę równouprawnienia kobiet i mężczyzn).

Całość zasadniczej części dokumentu zamyka rozważanie na temat tożsamości i ojczyzny *Identität und Heimat* oraz przemian kulturowych które zachodzą

mimowolnie lub pod przymusem w uchodźcach i wypędzonych w ich nowym miejscu zatrzymania się i osiedlenia.

2. Przykłady (*Praxisbeispiele*)

Dla zrozumienia problematyki prawicowego populizmu szerzącej się w kontekście przyjmowania uchodźców i wypędzonych ważna jest integralna część dokumentu zatytułowana *Praxisbeispiele*. Składa się ona z 19 przykładów przedstawiających omawianą problematykę w konkretnych sytuacjach życia wiernych Kościoła rzym-katolickiego w Niemczech. Przedstawione przykłady nie pochodzą z jednego landu czy diecezji. Są zaczerpnięte z różnych zakątków Niemiec. Łączy je próba praktycznego przetransponowania też dotyczących obecności uchodźców i wypędzonych w konkretne sytuacje. Stanowią próbę przełamania populistycznego konsumpcjonizmu rozkrzewiającego się we współczesnej polityce migracyjnej. Zaproponowane przykłady pastoralne stają się dla zainteresowanych zbiorem inicjatyw i propozycji podejmowania podjętej problematyki, a każdy z nich opatrzony adresem www może posłużyć do przygotowania kursów i warsztatów w innych diecezjach lub wspólnotach parafialnych. Przedstawione tematy poszczególnych przykładów zainteresowanych mogą zapoznać zainteresowanych z ich zakresem lub ewentualnie na tej bazie przygotować własny program: 1. *Bildungsangebote des Nell Breuninghauses* in Herzogenrath (Propozycja zajęć Domu Nell Breuningen w Herzogenrath); 2. *Kompetenzzentren für Demokratie und Menschenwürde* in Freising und Nürnberg (Zajęcia w Centrach kompetencji na rzecz demokracji i godności człowieka w Freisingu i Norymbergii); 3. Die Aktion „*Dein Grundgesetz*” in Sachsen-Anhalt (Akcja “Twoje podstawowe prawo” w Górnej Saksonii); 4. *Demokratie Mobil* in Stuttgart (Pojazd demokracji w Stuttardzie); 5. *Katholische Migranten in Deutschland* (Katolicy migranci w Niemczech); 6. *Sach wat! Tacheles für Toleranz 2.0 des Caritasverbandes für das Bistum Essen* (Sach wat! Tacheles für Toleranz 2.0 w diecezji Essen); 7. *Demokratie in Kinderschuhen* (Demokracja w powijakach); 8. *Magdeburg: Tag und Nacht unterwegs* (Dzień i noc w drodze w Magdeburgu); 9. *Kirchliche Auseinandersetzung mit Pegida* in Dresden (Konflikt kościelny z Pegidą w Dreźnie); 10. *Widerstehen lernen: BDKJ-Aktionstag zur „Weißen Rose“* in München (Uczyć się odporności: dzień akcji BDKJ dla „Białej róży”, w Monachium); 11. *Die Initiative „Bleib Mensch“* in Grevesmühlen (Inicjatywa “Zostań człowiekiem” w Grevesmühlen); 12. *Heinrich Pesch Haus (HPH) in Ludwigshafen: Aktionstag „Couragiert gegen Rassismus“* (Dom Heinricha Pescha w Ludwigshafen: Akcja “Odwaga przeciw rasizmowi”); 13. *Neue Nachbarn in der Diaspora: Muslimische Einwanderer im Erzbistum Berlin* (Nowi sąsiedzi w diasporze: muzułmańscy imigranci w arcybiskupstwie Berlin); 14. *KDFB-Broschüre: „Gender, Gender Mainstreaming und Frauenverbandsarbeit“* (Broszura KDFP: Gender, gender mainstreaming i praca kobiet); 15. *Die Initiative „Ich bin ein Viernheimer“* (Jestem Viernheimerem); 16. Die Caritas Kampagne 2017: *„Zusammen sind wir Heimat“* (Kampania Caritasu z 2017 r. “Razem jesteśmy w domu”); 17. *Der Nachbarschaftstreff Barth* (Sąsiedztwo Bartha); 18. *Katholische Landvolkhochschule (KLVHS) Oesede – alte und neue Heimat* (Katolicka szkoła średnia Landvolk (KLVHS) Oesede – stara i nowa ojczyzna); 19. *Die Initiative „Stadtteilmütter und väter“* in Köln (Inicjatywa “Dzielnicowe matki i ojcowie” w Kolonii - Meschenich

3. Zjawisko populizmu

Prawicowy populizm⁴ jako zjawisko społeczne rozumie się jako szereg postaw i stanowisk odwołujących się do woli „ludu”, często zestawiając je w kontrze do woli i interesów „elit”. W mowie potocznej populizm rozumie się jako demagogię, jako głoszenie chwytliwych, uproszczonych haseł zgodnych z oczekiwaniami większości społeczeństwa w celu uzyskania jego poparcia i zdobycia wpływów lub władzy, przedstawianie uproszczonych propozycji rozwiązania skomplikowanych problemów wraz z odwołaniem się do zbiorowych emocji. Dla populistów istotny aspekt doktrynalny polega na przyjęciu, że "wola ludu", "wola narodu" lub "wola mas" jest zasadniczą polityczną legitymacją dla osób i organizacji sprawujących władzę.

W *Dem Populismus* pojęciem tym obejmuje się tendencje społeczno – polityczne lub masowy ruch opierający się na stereotypowej prostocie zwykłego człowieka pokrzywdzonego przez sprawujących władzę, a przez to zagrażających jego tożsamości kulturowej. Zdaniem autorów omawianego dokumentu prawicowy populizm jako synonim demagogii, schlebia masom, odwołuje się do psychologii tłumu, żeruje na irracjonalnych ideach, buduje wpływy polityczne na rozbudzonych emocjach, iluzjach, roszczeniach i obietnicach bez pokrycia, podsyca lek i strach przed nowym.

W *Dem Populismus* podkreśla się, że prawicowy populizm jako ruch społeczny występuje jako proces odgórnego sterowania przez przedstawicieli partii populistycznej lub jako ruch oddolny, spontanicznie powstający wśród rządzonych w środowiskach słabszych lub ekonomicznie zagrożonych oraz spauperyzowanych. Gdyby ci pierwsi z wyczuciem określali obawy tych drugich i kierowali się nimi w procesie podejmowania decyzji politycznych i tworzenia prawa w populizmie nie byłoby nic złego. Populiści nie rozumieją jednak znaczenia różnorodności wśród ludzi. Ich ludzie są *etnosami*⁵, reprezentują ideę narodu powstającą dzięki biologicznemu pochodzeniu oraz dzięki jego geograficznej, kulturowej, językowej i religijnej jedności. Jedność ta rozciąga się na interesy polityczne i zostaje bezpośrednio przełożona na działania polityczne.

Istnieje kilka podstawowych cech prawicowego populizmu. Jedną z nich jest przekonanie, że tylko populiści mogą autentycznie rozumieć i reprezentować naród. Populiści charakteryzują się nieufnością a nawet niechęcią do prawideł rządzących polityką, ekonomia, kulturą, a także do Kościoła i Jego nauki oraz wobec wszelkich instytucji demokratycznie przedstawicielskich. Ich zdaniem partie i parlamenty służą jedynie osłabianiu prawdziwej woli ludu. Wystąpienia przedstawicieli populizmu przybierają demagogiczny styl i zamiast racjonalnych argumentacji prowadzą do emocjonalnej komunikacji. Populiści kreują scenariusze zagłady i spisku, czują się osamotnieni, prześladowani przez potajemnie działające moce zagrażające ich istnieniu i wreszcie – co szczególnie ważne jest w postrzeganiu uchodźców – sami

⁴ *Populus* – (łac.) – lud. W ramach populizmu występują dwa nurty: lewicowy i prawicowy. Różnią się one naciskiem kładzionym na poszczególne kwestie. Lewicowy populizm kładzie nacisk na kwestie ekonomiczne, prawicowy na kwestie związane z tożsamością kulturową, oparty na idei nacjonalizmu.

⁵ *Etnos* - grupa ludzi mająca poczucie wspólnego pochodzenia, wspólną kulturę oraz odczuwająca więź grupową.

populiście odcinają się od innych, a solidarność szczególnie w trudnych sytuacjach ograniczają wyłącznie „do swoich”.

W stosunku do uchodźców i wypędzonych prawicowy populizm zaprzecza równości wszystkich ludzi przy ich jednoczesnej różnorodności. Zasada jedności w różnorodności pielęgnowana w społecznym nauczaniu Kościoła ma zasadnicze znaczenie dla politycznych systemów demokratycznych opartych na podstawowych prawach człowieka. Populiści kwestionują również zasadę równości wszystkich co do godności, a przecież ona nie tylko jest fundamentem budowania nowoczesnego społeczeństwa, ale ma swoje głęboko teologiczne racje. Odpowiada zasadzie równości chrześcijańskiej wynikającej z faktu, że każdy człowiek jest obrazem Boga i każdy jako taki jest odkupiony przez Chrystusa.

W rozdziale drugim zatytułowanym: *Strategien und Inhalte rechtspopulistischer Bewegungen* w oparciu o wskazane wyżej zasady prawicowego populizmu przedstawiona jest strategia populistów oraz zagrożenie jakie ich ideologia niesie ze sobą, kiedy przyjmuje formę działania czy przybiera zasady postępowania. Populistyczny polityk przekonany o swojej wyjątkowości i misyjności jest antypluralistyczny i antyelitarny. W jego działalności nie potrzebne są jakiegokolwiek instytucje pośredniczące czy komitety, a kreowane teorie spiskowe podważają zaufanie do elit. Populiści wskazują, że partie polityczne stworzyły sztuczne podziały w homogenicznym społeczeństwie i wysuwają swój własny interes ponad interes społeczny. One to zostały skorumpowane oraz zepsuły więź pomiędzy liderami i ich stronnikami. Populiści przeciwstawiają się partiom establishmentu i prezentują siebie jako skuteczne ugrupowanie antysystemowe i antyelitarne.

Omawiany dokument podaje przyczyny szerzenia się prawicowego populizmu. Przede wszystkim zwraca się uwagę, że podejmowane przez rządzących inicjatywy i decyzje nie są dostatecznie tłumaczone, a przez to stają się wyobcowane, a procesy legislacyjne ginące w przedłużających się negocjacjach i konsultacjach. Ludzie doświadczają, że coraz trudniej wpływać im na sytuację społeczną w miejscu pracy bądź zamieszkania.

4. Jedność i zróżnicowanie Ludu Bożego

Analizując zjawisko uchodźców i wypędzonych w świetle *Dem Populismus*, trzeba przypomnieć, że Kościół jako lud pielgrzymujący do Boga i określany nie jako *ethnos* czy *demos*⁶, ale jako biblijnie wypracowany termin *laos Theou*⁷ jest żywym ciałem Chrystusa. W tradycji Nowego Testamentu pojawia się koncepcja *laikatu*, która obejmuje wszystkich przynależących do Chrystusa, będących członkami Ciała Chrystusa, a przez to członkami Jego Kościoła i to niezależnie od pochodzenia, statusu, płci lub innych różnic. Dlatego św. Paweł dokonując refleksji nad istotą Kościoła uroczyście proklamuje Galatom, że w Kościele Chrystusowym „nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie” (Ga 3, 28). Wszystkie różnice dotychczas dzielące ludzkość, a więc człowieka od człowieka, naród od narody, grupę etniczną od grupy etnicznej, wierzących od niewierzących, chrześcijan od muzułmanów, religijnych od ateistów itd. są w

⁶ *Demos*- tu należący do danej jednostki podziału administracyjnego, np. gminy.

⁷ *Laos Theou* – lud Boży

Chrystusie zniesione. Ta zasada jawi się jako konieczna konsekwencja Nowego Testamentu. Chrześcijanie nie mogą zaprzeczyć przesłaniu swojej wiary i muszą zaakceptować pewne ograniczenia tak wobec siebie nawzajem jak i wobec niechrześcijan. W ten sposób chrześcijaństwo charakteryzuje szczególną więź z obcokrajowcami, przesiedlonymi i bezdomnymi. Oni również są strukturalną częścią *laos Theou*.

Przykazanie miłości, tak istotne dla Nowego Testamentu obowiązywało już w Starym Testamencie w dwóch formach: miłości do bliźniego (Kpł 19,19) i miłości do nieznanego (Kpł 19,34). Izrael musi się tego uczyć. W Starym Testamencie również są odrzucenia przybyszów i nienawiść do obcych. Z drugiej strony bezdomny i bezbronny niezajomy otrzymuje nie tylko jałmużnę, ale ma status prawny, nie musi rezygnować ze swojej religii i może uczestniczyć w festiwalach i uroczystościach Izraela.

Pierwsi chrześcijanie uważają się za obywateli dwóch światów, niebiańskiego i ziemskiego. Prawdziwym domem jest niebo. „Parafia” – paroikia oznacza dla nich stan wyobcowania z tego świata. Żyją jako wygnańcy w diasporze i nazywają siebie „gośćmi i pielgrzymów” tej ziemi” (Hbr 11,13).

W wytycznych Konferencji Episkopatu Niemiec z 2003 r.: *Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern* (Kościół wielu języków i narodów) zawarta jest próba wypracowania na terenie Niemiec modelu duszpasterstwa katolików w innych językach i obrządków⁸. Kościół zdefiniowany jest jako wieloetniczny Lud Boży, a autorzy dokumentu w oparciu o *Lumen gentium* n. 13⁹ wskazują: „wspólnoty obcojęzyczne są częścią lokalnego Kościoła z własną misją. Jako żywe i aktywne społeczności reprezentują wysoką wartość i stały element w lokalnym Kościele [...] są członkami wielojęzycznego i zróżnicowanego kulturowo Kościoła”.

W omawianym dokumencie biskupi niemieccy przypominają, że w trosce o uchodźców i wypędzonych trzeba pamiętać, że dla chrześcijan ochrona godności każdego człowieka jest niekwestionowanym fundamentem i wynika z woli Boga Stworzyciela. Ponieważ „wszyscy ludzie posiadający duszę rozumną i stworzeni na obraz Boga mają tę samą naturę i ten sam początek, a odkupieni przez Chrystusa cieszą się tym samym powołaniem i przeznaczeniem, należy coraz bardziej uznawać podstawową równość między wszystkimi”¹⁰. Jan Paweł II w pierwszej encyklice wskazał: „człowiek jest drogą Kościoła”¹¹ i to bez żadnego zróżnicowania na kolor skóry, język, kulturę, status majątkowy i społeczny, poglądy polityczne, wyznanie, religię, orientację seksualną itd. Nikt, a tym bardziej uczeń i naśladowca Jezusa Chrystusa, chrześcijanin, nie można pogodzić się z faktem, że tysiące uchodźców co roku traci życie w wodach Morza Śródziemnego lub znajduje grób w piaskach bezkresnej Sahary.

5. Dialog z muzułmanami jako konieczna przestrzeń realizacji nauczania *Vat. II*

W prezentowanym dokumencie *Dem Populismus widerstehen* charakterystycznym elementem jest ustosunkowanie się do uchodźców i przybyszów

⁸ Zob. W. Necel, *Nowe regulacje obcojęzycznego duszpasterstwa w Niemczech według instrukcji „Eine Kirche in vielen Sprachen und Völkern” z 13 marca 2003 r.*, w: W. Necel, S. Ochalski, B. Gembala, *Śladami współczesnego migranta w Niemczech*, Pelplin 2005, s. 51 – 69.

⁹ Sobór Watykański II, Konstytucja *Lumen gentium*, nr 13.

¹⁰ Sobór Watykański II, Konstytucja *Gaudium et spes*, nr 29.

¹¹ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, nr 14.

z krajów muzułmańskich. Autorzy zwracają uwagę, że Sobór Watykański II wpisał się w wielowiekowe starania Kościoła o poziom dialogu chrześcijański – muzułmańskiego i w tym kontekście, jeżeli mówi się o kulturze dialogu to trzeba założyć spotkanie kultur, pluralizm religijny i wymianę wartości. Kościół lokalny i wspólnota parafialna stają się w ten sposób rzeczywistą przestrzenią, która może stać się prawdziwą szkołą spotkania z ludźmi o innych przekonaniach religijnych i wywodzących się z odmiennych kultur. Diecezja i parafia rzymsko-katolicka wraz ze strukturami innych wspólnot chrześcijańskich oraz innymi organizacjami, stają się nie tylko szkołą tolerancji i gościnności. Przyjmując uchodźcę i wypędzonego oraz ich rodziny, towarzysząc im w długim procesie integracji stają się najbardziej autentycznymi świadkami Ewangelii Jezusa Chrystusa. One to, jako miejsce wymiany doświadczeń i darów, uczą się zgodnego sąsiedzkiego współżycia, zapobiegając rodzącym się napięciom, szukają wspólnie tego co łączy niezależnie od doświadczanego zróżnicowania.

Na płaszczyźnie wiary chrześcijanie i muzułmanie mają wiele wspólnego, co ostatecznie nie podlega dyskusji, a wymaga jedynie wspólnego świadectwa. Obie religie uznają tego samego Jedyne Boga, Boga żywego, Boga, który stworzył świat i doprowadza swe stworzenia do doskonałości. Wierzą w powstanie z martwych, Sąd Ostateczny i odpłatę za czyny. Dla obydwóch religii Maryja Dziewica stanowi „most porozumienia”. Doceniane są wysiłki muzułmanów mające na celu znalezienie moralnego sposobu życia oraz praktyki religijne takie jak modlitwa, post i jałmużna. Chrześcijan i muzułmanów łączy również wiara w aniołów. I wreszcie najważniejszą wspólną cechą, obcą wszystkim pozostałym religiom, oprócz islamu i chrześcijaństwa, jest wiara w Jezusa Chrystusa jako wysłanego do ludzi przez Boga. Dlatego też Sobór Watykański II zachęca wszystkich chrześcijan i muzułmanów, aby zapomnieli o różnicach historyczno-politycznych i podjęli wysiłki zmierzające do wzajemnego zrozumienia, a dla wszystkich ludzi dbali wspólnie o sprawiedliwość społeczną, dobro moralne, o pokój i wolność¹².

Tak muzułmanie jak i chrześcijanie winni zmieniać świat na lepszy, bardziej Boży, poddany woli Boga, pozwalający się kierować Jego Opatrzności. Wspólnym zadaniem poddanym woli Allaha i poddanym Trójjedynemu Bogu jest przeciwstawianie się wszelkiej nienawiści, przemocy, niesprawiedliwości, ostatecznie – wojnom. Zdaniem *Dem Populismus* jedynie co dzieli wiernych tych dwóch monoteistycznych religii (oprócz niektórych dogmatów religijnych) jest brak wiedzy o istocie religii drugiej strony.

Omawiany dokument jest praktycznym wezwaniem kierowanym do wszystkich chrześcijan i muzułmanów, w tym do uchodźców i wypędzonych muzułmanów i przyjmujących ich chrześcijan oraz apelem, aby wymazać z pamięci przeszłość i w interesie solidarności całej ludzkości podjąć wysiłki zmierzające do wzajemnego zrozumienia, do sprawiedliwości społecznej, dobra moralnego, pokoju i wolności.

Troska o godne przyjmowanie muzułmańskich uchodźców i wypędzonych wyrażona w *Dem Populismus* wpisuje się w pontyfikat papieża Franciszka, który kontynuuje linie poprzedników wyznaczoną na Soborze Watykańskim II.

¹² NE 3.

Symbolicznym gestem wciąż na nowo doczytywanym było umycie nóg muzułmance w rzymskim więzieniu dla nieletnich w Wielki Czwartek 2013 r. W jego adhortacji apostołskiej *Evangelii gaudium* czytamy: „W naszych czasach ważnego znaczenia nabiera relacja z wyznawcami islamu, dzisiaj szczególnie obecnymi w wielu krajach o tradycji chrześcijańskiej, gdzie mogą oni swobodnie praktykować swój kult i żyć zintegrowani w społeczeństwie. Nie można nigdy zapomnieć, że oni ‘zachowują wiarę Abrahama, czczą wraz z nami jedyne i miłosiernego Boga, który będzie sadił ludzi w dniu ostatecznym’. Pisma święte islamu zachowują część nauczania chrześcijańskiego; Jezus Chrystus i Maryja są przedmiotem głębokiej czci. Godne podziwu jest też, jak bardzo młodzi i starzy, kobiety i mężczyźni wyznający islam są zdolni poświęcić codziennie czas na modlitwę i uczestniczyć wiernie w swoich obrzędach religijnych. Jednocześnie wielu z nich jest przekonanych, że ich życie w całości należy do Boga i jest dla Niego. Uznają też konieczność odpowiadania Bogu przez etyczne zaangażowanie i miłosierdzie wobec najuboższych”¹³.

Jak wynika z *Dem Populismus* katolicka teologia wydaje się wciąż niedostatecznie przygotowana do budowania relacji dialogu z islamem. Dlatego też w obliczu przemian zachodzących we współczesnym świecie: globalizacji ekonomicznej i technologicznej a jednocześnie bratobójczych wojen na ziemiach arabskich i migracji z ubogich krajów arabskich do Europy konieczne jest nie tylko podtrzymywanie dialogu, ale i jego nieustanne pogłębianie. W podpisanym 4 lutego 2019 r. przez papieża Franciszka i Wielkiego Imama uniwersytetu Al.-Azhar porozumieniu: „Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia” autorzy deklarują, że w obliczu zachodzących zmian obie strony stoją zdecydowanie po stronie słabych i ubogich, którzy są ofiarami wielkich ekonomicznych i politycznych gier powiązanych z wyzyskiem i przemocą, z niesprawiedliwością i wojną, którzy ostatecznie doświadczają emigracyjnej tułaczki¹⁴.

Dialog z muzułmanami wyznaczony w *Dem Populismus* ... stawia sobie za cel wzajemne lepsze poznanie. Przewyciężanie zaszłości, zrozumienie i wymiana wartości. Jest więc on zarówno spotkaniem jak i rozmową. Powyższy „Dokument o ludzkim braterstwie...” podkreśla, że „najwłaściwszym sposobem odniesienia między wyznawcami różnych religii jest dialog, prowadzący do wzajemnego zrozumienia, kultury tolerancji, akceptacji innych i wspólnego życia w pokoju. Dialog taki ma sens nie tylko społeczny (choć ten nie jest bez znaczenia), jest zbliżeniem się do siebie przestrzeni duchowych wartości”.

Wg *Dem Populismus* szeroko rozumiane duszpasterstwo uchodźców i wypędzonych, a więc troska o ich dobro duchowe, społeczne i ekonomiczne wpisana jest w zwyczajną działalność każdego Kościoła diecezjalnego i wspólnoty parafialnej. Troska ta - pomimo barier islamofobii i podszeptów prawicowego populizmu - ostatecznie przyczynia się do uwidocznienia autentycznego oblicza Kościoła. Zróznicowanie religijne przybyszów wymaga gotowości do prawdziwego dialogu międzyreligijnego. Solidna formacja Kościoła przyjmującego uchodźców i wypędzonych w duchu kultury gościnności winna zadać kłam wszelkim populistycznym uprzedzeniom, przewyciężać relatywizm religijny i niwelować

¹³ Franciszek, Adhortacja apostołska *Evangelii gaudium* (dalej EG) nr 252.

¹⁴ *Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia*, <https://papiez.wiara.pl/doc/5330161.Dokument-o-ludzkim-braterstwie-dla-pokoju-swiatowego-i>.

niesprawiedliwe odrzucenia i lęki, które hamują dialog między przyjmującymi i imigrantami.

Kultura przyjęcia rozumiana jako spotkanie i wzajemne poznanie są istotnym orężem w odrzucaniu prawicowego populizmu i wychowywania nowych pokoleń Europejczyków w duchu demokracji. Jest ona równocześnie jednym z podstawowych zadań jakie stają przed wspólnotami chrześcijańskimi wobec imigrantów muzułmańskich. Podane w omawianym dokumencie przykłady realizowane w oparciu o szersze programy mające na celu przygotowanie do spotkania z innością uchodźców i wypędzonych, w tym z muzułmanami.

Od czasu soborowej Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*¹⁵ relacje interreligijne szczególnie w procesie przyjmowania kolejnych fal niechrześcijańskich imigrantów nabierają nowej dynamiki. W relacji między wspólnotą katolicką a imigrantami innych religii olbrzymiego znaczenia nabiera wskazana przez *Erga migrantes* zasada wzajemności „pojmwana nie jako postawa czysto roszczeniowa, ale jako relacja oparta na wzajemnym poszanowaniu i na sprawiedliwości w traktowaniu prawno-religijnym”¹⁶. Wzajemność ta jest również „postawą serca i ducha, która uzdalnia [...] do tego, by wszędzie i zawsze żyć mając równe prawa i obowiązki. Zdrowa wzajemność prowadzi każdego do tego, by być ‘adwokatem’ praw mniejszości tam, gdzie własna wspólnota religijna jest większością”¹⁷.

Kultura wzajemności wymaga od strony chrześcijańskiej poznania podstawowych pojęć związanych z islamem i światem islamskim. Konieczne jest również weryfikacja dotychczasowej wiedzy i przekonań na temat islamu i muzułmanów a także poznania różnic i podobieństw pomiędzy islamem a innymi religiami monoteistycznymi. Konieczne jest ukazywanie przyczyn skłaniających do religijnego terroryzmu¹⁸ oraz problematyki związanej z pozycją kobiety w świecie islamskim.

Ważnym elementem rozwijania kultury wzajemności jest poznanie podstawowych elementów codziennego życia tak wspólnoty muzułmańskich przybyszów jak i przyjmujących ich chrześcijan. Ważne jest wzajemne poznanie swoich strojów, specyfiki i upodobań kuchennych w tym specyfiki kuchni arabskiej, muzyki tradycyjnej i współczesnej ucząc się przy tym wschodniego parzenia herbaty i kawy. Ważne jest by nie postrzegać muzułmanów tylko z punktu specyfiki ich religii.

Skojarzenie muzułmanina z religijnością wydaje się logiczne, gdyż wynika ono z odniesienia do religii. Jednak postrzeganie go wyłącznie w tych kategoriach, przy relatywnym braku wiedzy, może zakłócić obraz i prowadzić do przekonania, że muzułmanin cały dzień się modli, a jeżeli tego nie robi to pewnie pości albo wybiera się na pielgrzymkę (zwłaszcza, że są to często jedyne informacje przekazywane na temat islamu w szkole). W tak ukształtowanym obrazie brakuje miejsca na inne czynności – np. spotkania ze znajomymi, śmiech i zabawę, chodzenie do kina, czytanie gazety, a zwłaszcza pracę, ponieważ czynności te zdają się nie korespondować ze wzorem kulturowym osoby bardzo pobożnej¹⁹.

¹⁵ Sobór Watykański II, Deklaracja *Nostra aetate*.

¹⁶ Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych *Erga migrantes caritas Christi*, nr 64.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Nie należy popełniać błędu niektórych środków masowego przekazu, które islam prezentują jako jeden fundamentalistyczny bastion powiązany z ugrupowaniami terrorystycznymi.

¹⁹ Zob. K. Górak – Sosnowska, *Jak uczyć o świecie islamu?* „Ateneum Kapłańskie” 151(2008), z. 2(597), s. 260 – 261.

Kultura wzajemności wymaga tak od przybyłych imigrantów muzułmańskich jak i od przyjmujących ich chrześcijan stawiania trudnych, często stereotypowych pytań, np.: o miejscu kobiety w kulturze islamu jak i o jej roli w życiu społecznym, religijnym i rodzinnym. Inną grupę stanowią pytania o wielożeństwo i jego uwarunkowania w krajach islamskich oraz o sposobach zawierania małżeństw i roli tzw. daru ślubnego. Kolejną mogą być pytania o sprawiedliwy podział dóbr między bogatymi krajami arabskimi a cierpiącymi niedostatek ludów arabskich w Libii czy Mauretanii, czyli o diametralnie różne oblicza islamu.

Zamiast zakończenia

Prezentacja tak aktualnego i wymagającego dokumentu pastoralnego Kościoła Niemieckiego *Dem Populismus widerstehen* nie jest przedsięwzięciem łatwym. Z jednej strony powstał on w środowisku konkretnego Kościoła lokalnego, z drugiej poruszane problemy dotyczą – jak się wydaje – również innych Kościołów lokalnych, a przynajmniej europejskich. Poruszana problematyka, stawiane tezy i proponowane rozwiązania wymagają wnikliwej analizy sytuacji społeczno-politycznej państw demokratycznych, w których demokracja partyjna przeżywa kryzys, a polityczne prawicowe nurty populistyczne coraz bardziej w swoich tezach są akceptowane przez obywateli tych państw.

Papież Franciszek przeciwstawiając się prawicowemu populizmowi apeluje do współczesnego świata o hojna politykę uwzględniania potrzeb wszystkich członków rodziny ludzkiej. Zwraca uwagę, że wobec współczesnych problemów związanych z uciekinierami i uchodźcami w procesach globalizacji obojętność czy wrogość wobec nich charakteryzuje się izolacją przeciwstawiającej się „globalizacji miłości”. Proces troski o uciekinierów i wychodźców przeciwstawiający się populizmowi zdaniem Franciszka zawiera się w czterech słowach: „weź, chroń, promuj i integruj”.

Populizm prawicowy w obawie o własną tożsamość kulturową propaguje na swój użytek poglądy związane z uchodźcami i przybyszami, jako tymi, którzy zagrażają tożsamości autochtonów. Napływ ludzi o nieznanym języku, nieznanymi zwyczajami, innej kulturze i rugowanie własnej religii i tożsamości kulturowej. Papież Franciszek wyznaje: „Jest rzeczą nieodzowną, by być blisko nowych form ubóstwa i kruchości, w których jesteśmy wezwani do rozpoznania cierpiące-go Chrystusa, chociaż to na pozór nie przynosi nam żadnych namacalnych i natychmiastowych korzyści: bezdomni, narkomani, uchodźcy, ludy tubylcze, coraz bardziej samotne i opuszczone osoby w podeszłym wieku itd. Migranci są dla mnie szczególnym wyzwaniem, ponieważ jestem pasterzem Kościoła bez granic, który czuje się matką wszystkich. Dlatego wzywam kraje do wspaniałomyślnego otwarcia, wówczas zamiast obawiać się o zniszczenia lokalnej tożsamości, będą zdolne do stworzenia nowych syntez kulturowych. Jakże piękne są miasta, które przewyciężyły niezdrową nieufność i integrują różniących się, czyniąc z tej integracji nowy czynnik”²⁰.

Summary:

Right-wing populism towards refugees and expelled

²⁰ EG 210.

(Populismus widerstehen. Arbeitshilfe zum kirchlichen Umgang mit rechtspopulistischen Tendenzen. Arbeitshilfen No. 305)

The topic of right-wing populism, its destructive power and an attempt to break the political and social deadlock was proposed by the German Bishops' Conference in a document entitled *Populismus widerstehen. Arbeitshilfe zum kirchlichen Umgang mit rechtspopulistischen Tendenzen. Arbeitshilfen Nr. 305* from June 2019.

In the context of contemporary migration movements, towards refugees and expelled, right-wing populism spreads distrust, discord and suspicion between those who enjoy freedom, satiety and security, and those who flee from war, persecution and misery; between those who are engaged in service for the benefit of refugees and refugees, and those who, overwhelmed by the complexity of the phenomenon, look at both refugees themselves and the problems associated with them with suspicion and often with open resentment or even contempt and hostility.

Pastoral guidelines of German bishops try to meet the emerging attitudes and prepare the Christian faithful to meet the otherness of the newcomers.

Key words:

Christianity, Islam, populism, refugee, expelled, migration policy